

POLSKA STATYSTYKA PUBLICZNA — OD SEJMU CZTEROLETNIEGO DO WSPÓŁCZESNOŚCI

JÓZEF POCIECHA

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Katedra Statystyki

e-mail: pociecha@uek.krakow.pl

ABSTRACT

J. Pocięcha. *Polish public statistics — from the Four-Year Sejm to the present day*. Folia Oeconomica Cracoviensia 2017, 58: 5–22.

The primary evidence of the existence of official statistics in the country is making censuses. In Poland the first census took place in the year 1789, under the law the Four-Year Sejm. It can be considered as the beginning of Polish official statistics. After the partitions of Polish state, public statistics developed in subsequent political forms arising from Polish lands, which were: the Duchy of Warsaw, the Polish Kingdom and the autonomous Galicia. In 1918, when Poland was reborn, the Central Statistical Office came into existence and built the system of public statistics. The outbreak of the second world war destroyed the system of official statistics. After the war, there has been a fairly rapid restoration of public statistics system, but soon, during the period of Stalinism occurred as his regress. Re-development surveys occurred after 1956 and continued with varying intensity during PPR time. The next challenges for the Polish public statistics was the period of transformation after 1989 and the period of adaptation of Polish public statistics system to the requirements of the European Union.

STRESZCZENIE

Podstawowym dowodem istnienia statystyki publicznej w państwie jest dokonywanie w nim spisów powszechnych. W Polsce pierwszy spis powszechny odbył się w roku 1789, będąc wykonaniem ustawy Sejmu Czteroletniego, co można uznać za początek polskiej statystyki publicznej. Po rozbiorach Polski statystyka publiczna rozwijała się w kolejnych tworcach politycznych powstających na ziemiach polskich, jakimi były: Księstwo Warszawskie, Królestwo Polskie oraz autonomiczna Galicja. W 1918 roku, w odrodzonej Polsce, powstał Główny Urząd Statystyczny, który zbudował państwowy system statystyki publicznej. Wybuch drugiej wojny światowej zniszczył polską statystykę publiczną. Po zakończeniu wojny nastąpiła dość szybka odbudowa systemu statystyki publicznej, wkrótce jednak, w okresie stalinowskim nastąpił jego wyraźny regres. Ponowny rozwój badań statystycznych nastąpił po 1956 roku i był kontynuowany z różną intensywnością, związaną aktualną sytuacją społeczno-polityczną kraju. Kolejne wyzwania przed polską statystyką publiczną stanęły w okresie transformacji ustrojowej po roku 1989 oraz

w okresie dostosowywania polskiego systemu statystyki do wymogów europejskiego systemu statystycznego w okresie przedakcesyjnym Polski do Unii Europejskiej.

KEY WORDS — SŁOWA KLUCZOWE

history of Polish public statistics, history of the Central Statistical Office,
transformation of statistics

historia polskiej statystyki publicznej, historia Głównego Urzędu Statystycznego,
transformacja statystyki

1. EWOLUCJA ROZUMIENIA POJĘCIA „STATYSTYKA”

Pojęcie „statystyka” jest terminem heterogenicznym oraz ewoluującym w ciągu wieków. Samo słowo „statystyka” pochodzi z łaciny: *statisticus* oznacza po łacinie „polityczny, dotyczący polityki”, co wywodzi się od słowa *status*, „państwo, stan”. W pierwotnym rozumieniu tego terminu, słowo „statystyka” oznacza naukę o stanie państwa; zob. Pocięcha (2016). Rzeczywiście, do około połowy XIX wieku, termin „statystyka” oznaczał podany w tabelarycznej formie zbiór danych na temat stanu państwa. Konsekwencją takiego rozumienia statystyki było związanie jej z nauką prawa.

We współczesnym rozumieniu statystyki jako nauki o „ilościowym opisie stanu państwa” używa się terminu „statystyka publiczna”. Współczesna statystyka publiczna jest systemem zbierania danych statystycznych, ich gromadzenia, przechowywania, opracowywania oraz ogłaszania, udostępniania i rozpowszechniania wyników badań statystycznych. Statystyka publiczna stanowi niezbędny element w informacyjnym systemie społeczeństwa demokratycznego, dostarczając organom władzy państwowej, administracji publicznej rządowej i samorządowej, sektorowi gospodarczemu i społeczeństwu oficjalnych danych statystycznych o sytuacji ekonomicznej, demograficznej, społecznej oraz środowisku naturalnym; zob. Oleński (2006).

Za datę narodzin statystyki jako dyscypliny naukowej przyjmowany jest rok 1662, w którym ukazała się książka J. Graunta pt. *Naturalne i polityczne obserwacje poczynione nad biuletynami śmiertelności*. J. Graunt był tym, który wykrył, że wnikliwa analiza liczb prowadzi do ukazania prawidłowości rządzącymi zjawiskami, przy założeniu, że jest rozpatrywana w dużej masie. To w konsekwencji doprowadziło do powstania statystyki matematycznej jako działu matematyki opierającym się na teorii prawdopodobieństwa. Statystyka matematyczna opiera się na regułach wnioskowania indukcyjnego i obejmuje zasady estymacji statystycznej oraz zasady weryfikacji hipotez statystycznych. Konsekwencją takiego rozumienia statystyki było związanie jej z matematyką.

Te dwie gałęzie wiedzy statystycznej rozwijały się równolegle i w sposób dość autonomiczny. Początkowo statystyka matematyczna rozwijała się jako

bardziej praktyczne zastosowanie matematycznych reguł rachunku prawdopodobieństwa. Podstawy statystyki matematycznej tworzyli m.in.: J. Bernoulli, P.S. Laplace, C.F. Gauss, T. Bayes, P. Czebyszew. Kolejnym krokiem w rozwoju statystyki matematycznej było powstanie biometrii, czyli jej zastosowań w badaniach przyrodniczych. Jej głównymi przedstawicielami byli: F. Galton i K. Pearson. Statystykami matematycznymi, którzy w następnym pokoleniu wnieśli zasadniczy wkład w jej rozwój byli: A. Markow, R. Fisher, A.N. Kołmogorow, J. Sława-Neyman.

Statystyka jest z jednej strony działem matematyki — jako statystyka matematyczna — z drugiej strony jest nauką empiryczną, opartą na analizie rzeczywistych zbiorów danych. Ze względu na to, iż dane te dotyczą najczęściej „stanu państwa”, statystyka realizuje w ten sposób swój pierwotny cel, jakim jest zbieranie, gromadzenie, opracowywanie i analiza danych dotyczących „stanu państwa”. Dane te zbierane, gromadzone, publikowane i częściowo analizowane są przez specjalnie do tego celu powołane instytucje publiczne. Stąd mówimy o statystyce publicznej. Istnieją dwa podstawowe wyznaczniki istnienia systemu statystyki publicznej:

- regularne sporządzanie spisów powszechnych,
- istnienie publicznych instytucji statystycznych (urzędów statystycznych).

Podstawowym badaniem statystycznym wykonywanym przez instytucje statystyki publicznej są spisy powszechne. Spis powszechny jest najistotniejszym badaniem statystycznym, gdy państwo pyta swoich obywateli „ilu nas jest”, „kim jesteśmy”, „jak żyjemy” oraz o inne istotniejsze informacje związane z funkcjonowaniem społeczeństwa. W ocenie organizacji międzynarodowych, spisy są jednymi z największych przedsięwzięć organizacyjnych, mobilizujących państwa w czasach pokoju. Spisom powinien przyświecać cel profesjonalnej ich realizacji, co jest nie bez znaczenia dla odbioru wizerunku państwa przez obywateli; Oleński (2006).

Celem pracy jest przedstawienie rysu historycznego rozwoju systemu statystyki publicznej w Polsce w ciągu ostatnich ponad dwustu lat. Ściśle rzecz biorąc, niniejsze opracowanie obejmuje okres od obrad Sejmu Czteroletniego (1788–1792) do przystąpienia Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku.

2. POCZĄTKI STATYSTYKI PUBLICZNEJ W POLSCE

Swoje początki statystyka wywodzi z tradycji dokonywania spisów powszechnych, czyli zbierania informacji na temat ludności. Spisy ludności przeprowadzono już w starożytnym Egipcie oraz Chinach. Informację o spisach można znaleźć np. w Biblii, w Księdze Liczb, kiedy to Mojżesz po wyprowadzeniu ludu Izraela z Egiptu zarządził spis wszystkich mężczyzn od lat dwudziestu. Najpowszechniej znanym starożytnym spisem, wspomnianym w Ewangelii

św. Łukasza o narodzeniu Jezusa, był spis ludności zarządzony przez Cezara Augusta. Spisy powszechne były stosunkowo systematycznie przeprowadzane na terenie starożytnego Rzymu. Posiadanie informacji na temat stanu ludności pozwalało zarządzać tak dużym państwem jaki było cesarstwo rzymskie.

Na tym tle zarządzanie państwem polskim jawi się jako niezbyt efektywne; królowie polscy obywali się bez informacji spisowych dotyczących stanu i struktury ludności państwa. Natomiast częściowe spisy ludności przeprowadzane były w wybranych diecezjach, co świadczy o sprawnym zarządzaniu dobrami kościelnymi. Znane jest dzieło Jana Długosza *Liber beneficiorum*, zawierające informacje z dziedziny ekonomii i demografii, zebrane drogą spisu inwentarza dóbr kościelnych diecezji krakowskiej z roku 1470; zob. Domański i Jędrzejczak (2015).

Pierwszym spisem ludności na ziemiach polskich był spis przeprowadzony na podstawie Konstytucji¹ z 22 czerwca 1789 r., uchwalonej przez Sejm Czteroletni. Wyniki tego spisu miały posłużyć do powzięcia uchwały w sprawie podatku przeznaczanego na pokrycie kosztów utrzymania stałej stutysięcznej armii. W spisie ujęto nie tylko liczbę ludności, ale także jej strukturę społeczno-zawodową. Jednak spis ten nie był w pełni powszechny, gdyż nie obejmował szlachty, a tylko mieszczan, chłopów i Żydów. Inicjatorem tych uchwał i autorem tabel statystycznych spisu w 1789 r. oraz statystycznej metody wymiaru podatków na wojsko był poseł hrabia Fryderyk Józef Moszyński² (1737–1818). Dokumenty tego spisu to: wystąpienie posła FJ. Moszyńskiego na sesji sejmowej z 9 marca 1789 r., uzasadniające przeprowadzenie spisu, tekst Konstytucji z 22 czerwca 1789 r. pod nazwą *Lustracja dymów i podanie ludności*, formularz *Tabella ludności spisu 1789 r.* oraz druk pn. *Okazanie proporcji między województwami, miast, wsiów, dymów i podatków...*, będący wynikami spisu ludności. Wyniki te ogłoszono na sesji sejmowej w dniu 19 kwietnia 1790 roku; zob. Domański (2015). Na pamiątkę tych wydarzeń dzień 9 marca ustanowiony został jako Dzień Statystyki Polskiej, obchodzony od 2008 roku.

Niestety wobec dokonania rozbiorów Polski, dalszy rozwój polskiej statystyki publicznej odbywał się oddzielnie, w ramach form polityczno-organizacyjnych, istniejących na terenie poszczególnych zaborów.

3. STATYSTYKA PUBLICZNA W KSIĘSTWIE WARSZAWSKIM

Księstwo Warszawskie, jako twór polityczny, powstały z woli Napoleona w 1807 roku, było zorganizowane i zarządzane na oświeceniowy wzór francuski, w któ-

¹ Na marginesie należy zaznaczyć, że według terminologii prawnej I Rzeczypospolitej słowo „konstytucja” oznaczało dzisiejszą ustawę, zaś Konstytucja 3 maja oficjalnie była zatytułowana *Ustawa Rządowa*.

² Jako ciekawostkę można wspomnieć, że był on wnukiem króla polskiego Augusta II Mocnego i hrabiny Cosel.

rym dużą rolę odgrywała informacja statystyczna. Ze względu na potrzebę znajomości potencjału ludnościowego i gospodarczego Księstwa, przeprowadzono na jego terenie dwa spisy powszechne, w 1808 i w 1810 roku, gdyż w 1809 roku jego terytorium poszerzono o ziemie trzeciego zaboru austriackiego. Badano wówczas — stosując odrębne formularze dla miast i wsi — stan ludności i jej strukturę demograficzną (płeć, wiek), wyznanie, sytuację zawodową oraz liczbę domów. Wiarygodność zebranych danych spisowych nie była jednak wysoka, ze względu na pominięcie w spisie znacznej liczby ludności; Berger (2013).

W celu opracowania materiałów spisowych powołano w Warszawie w 1810 r. Biuro Statystyczne podległe Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Była to pierwsza centralna państwowa instytucja statystyczna na ziemiach polskich i jedna z pierwszych w Europie.

Na czasy istnienia Księstwa Warszawskiego przypada także utworzenie w 1811 r. pierwszej w Polsce Katedry Statystyki. Powołano ją w Szkole Prawa i Administracji w Warszawie, powierzając jej kierowanie ekonomiście i statystykowi Wawrzyńcowi Surowieckiemu. Surowiecki w wykładzie *O statystyce*, wygłoszonym na inaugurację roku akademickiego 1811/1812 powiedział, że do zadań statystyki należy „...wyśledzić źródła zamożności, ukazywać stan ich użytku, wymiarkować stosunki płodów natury, rozważać ich względ do potrzeb, środków, przemysłu i liczby mieszkańców; przeto za jej (statystyki) tylko pomocą można dochodzić pewnej miary sił fizycznych i moralnych narodu.”; zob. Berger (2013). W tymże roku akademickim W. Surowiecki prowadził na wymienionej uczelni wykłady *O statystyce Księstwa Warszawskiego*. Dotyczyły one obszernych zagadnień odnoszących się do sytuacji ekonomiczno-statystycznej Księstwa w ujęciu historycznym. Tematyka ich obejmowała następujące działy: Topografia i jeografia, Ludność, Przymioty i stan ziem Księstwa, Płody natury, Płody przemysłu, Handel, Religia, Rząd Krajowy, Bogactwa dochody i wydatki kraju; Berger (2013).

Inną, znaną w tym czasie osobą, która przyczyniła się do rozwoju polskiej myśli statystycznej był Tadeusz Czacki — działacz oświatowy i gospodarczy, założyciel Liceum Krzemienieckiego, który w dwóch tomach pracy *O litewskich i polskich prawach*, wydanych w Warszawie w latach 1800–1801, przedstawił w postaci tabel obraz stanu Rzeczypospolitej sprzed rozbiorów, szacując jej terytorium i obszar poszczególnych dzielnic. Inną pracą T. Czackiego była *Statystyka Polski*, opublikowana dopiero w ramach jego *Dzieł zebranych*, wydanych w Poznaniu w latach 1843–1845 przez E. Raczyńskiego; Berger (2013).

W rozwój statystyki polskiej wniósł wkład polski działacz oświeceniowy, pisarz i polityk — Stanisław Staszic. Był on autorem pracy *O statystyce Polski. Krótki rzut wiadomości potrzebnych tym, którzy ten kraj chcą oswobodzić, i tym, którzy chcą nim rządzić*, wydanej w Warszawie w 1807 roku. W pracy tej określił zadania statystyki jako nauki o państwie. Posługując się głównie danymi statystycznymi zebranymi przez T. Czackiego, przedstawił on statystyczny

opis kraju oraz obliczył przyrost ludności w ciągu ostatnich pięćdziesięciu lat. Poprzez ogłoszenie drukiem prac *O statystyce Polski* oraz wcześniej *Uwag nad życiem Jana Zamoyskiego*, wydanych w Warszawie w 1787 roku, dał społeczeństwu polskiemu informację o problemach ekonomiczno-społecznych kraju. S. Staszic po raz pierwszy w pisanim języku polskim użył słowa „statystyka”; zob. Berger (2013).

4. STATYSTYKA PUBLICZNA W KRÓLESTWIE POLSKIM

Kolejną formą państwowości polskiej było powstałe w wyniku postanowień kongresu wiedeńskiego Królestwo Polskie (Królestwo Kongresowe), złączone unią personalną z Cesarstwem Rosyjskim. W latach 1815–1832 posiadało w pełni polską administrację, w tym statystyczną. Była to Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych, w ramach której działał Oddział statystyczny, nadzorujący badania i opracowujący zestawienia statystyczne, będąc w istocie centralną instytucją statystyczną Królestwa Kongresowego. Bezpośrednie zbieranie informacji statystycznej prowadziły władze administracyjne wszystkich szczebli, jednak nie prowadząc własnych analiz statystycznych.

Na terenie Królestwa Polskiego przeprowadzono w latach 1824–1826 spis ludności i domów. Wyniki tego spisu zamieszczono w publikacji *Tabella miast, wsi i osad Królestwa Polskiego z 1827 r.* Podawała ona dla każdej, nawet najmniejszej miejscowości, liczbę ludności i liczbę domów, charakteryzując jednocześnie jej położenie geograficzne, przynależność administracyjną i kościelną.

Po stłumieniu powstania listopadowego autonomię administracyjną Królestwa Kongresowego znacznie ograniczono, a po upadku powstania styczniowego zniesiono. W 1868 roku zlikwidowano Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego, a tym samym jej Oddział statystyczny. W Królestwie Polskim, nazywanym wtedy *Przywislinskij Kraj*, zlikwidowano polską statystykę publiczną; Berger (2013).

Jednak w roku 1864 przy Magistracie miasta Warszawy powstała Sekcja Statystyczna, pełniąca funkcję miejskiego biura statystycznego. Było to pierwsze na ziemiach polskich miejskie biuro statystyczne. W latach 1876–1903 kierował nim statystyk i ekonomista Witold Załęski, profesor statystyki w Szkole Handlowej Kronenberga, autor podręcznika *Teorya statystyki w zarysie*, wydanego w 1884 r. Spośród innych osób zajmujących się badaniami statystycznymi w Królestwie Polskim należy wymienić Franciszka Rodeckiego, który w roku 1830 wydał pracę pt. *Obraz jeograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego*, będącą rodzajem encyklopedii statystyczno-geograficznej; Berger (2013).

5. STATYSTYKA PUBLICZNA W GALICJI

Z chwilą, gdy w połowie lat sześćdziesiątych dziewiętnastego wieku na terenie Królestwa Polskiego zlikwidowane zostały wszelkie polskie instytucje administracyjne, zaczęły się one rozwijać w zaborze austriackim, czyli w Galicji. W tym czasie Galicja uzyskała status autonomicznej prowincji Cesarstwa Austrii. Wraz z uzyskaniem autonomii Galicji utworzony został w niej Sejm Krajowy jako organ ustawodawczy samorządu prowincji oraz jego organ wykonawczy w postaci Wydziału Krajowego. W ślad za organami samorządu na szczeblu krajowym powstały organy samorządu lokalnego na szczeblu powiatowym, miejskim i gminnym; zob. Pocięcha (2016).

Koniecznością więc było stworzenie instytucji statystyki publicznej, dostarczających informacji o sytuacji społeczno-gospodarczej prowincji. W 1873 roku we Lwowie utworzono Krajowe Biuro Statystyczne; zob. Berger (2013). Było ono urzędem statystycznym autonomicznej Galicji. Na jego czele prawie przez cały okres istnienia stał prof. Tadeusz Pilot. Krajowe Biuro Statystyczne publikowało od roku 1876 *Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych*, będące rodzajem biuletynu statystycznego, podającego okresowo najważniejsze informacje o wybranych aspektach sytuacji społeczno-gospodarczej Galicji. Częstotliwość wydawania biuletynu w okresie autonomii galicyjskiej zależała od sytuacji finansowej biura, nie mniej jednak obszerna informacja statystyczna o sytuacji społeczno-gospodarczej Galicji była publikowana dość szybko i w miarę regularnie. Przykładowo, Zeszyt 1 *Wiadomości statystycznych o stosunkach krajowych* z 1911 roku, zawierający najważniejsze wyniki wpisu ludności i spisu zwierząt domowych według stanu z dnia 31 grudnia 1910 roku, opublikowany został we Lwowie w 1911 roku. Należy tutaj zauważyć, że najważniejsze wyniki spisu były opublikowane w terminie krótszym niż rok, w sytuacji, gdy nie było komputerów i wszystkie prace były wykonywane ręcznie. Również zakres publikowanych informacji był imponujący. Obejmował on część analityczną oraz część tabelaryczną. W części analitycznej omówiono najważniejsze wyniki spisu ludności oraz spisu zwierząt domowych, a w części tabelarycznej zamieszczono tabele dotyczące: wyników sumarycznych spisu, przyrostu ludności i gęstości zaludnienia, ludności według wyznania, ludności według języka towarzyskiego, ludności według przynależności, liczby zwierząt domowych w roku 1900 i 1910, liczby zwierząt domowych w stosunku do przestrzeni rolniczej i ludności. Tytułem wyjaśnienia trzeba zaznaczyć, że ludność według przynależności oznaczała klasę miejscowości miejsca zamieszkania ludności, a ludność według języka towarzyskiego oznaczała język, którym ludzie porozumiewają się w swoim środowisku. Charakterystyczne jest to, że nie uwzględniano pytania

o narodowość, gdyż w tym czasie poczucie narodowe nie było powszechnie wykształcone wśród całej ludności Galicji. Narodowość była określana przez dwie cechy statystyczne: wyznanie i język towarzyski. Mimo podejmowanych prób, Krajowe Biuro Statystyczne nie zdołało wydawać roczników statystycznych Galicji, gdyż takie przedsięwzięcie przekraczało możliwości finansowe i kadrowe biura. W miejsce rocznika wydawano od roku 1900 *Podręcznik statystyki Galicji* (do 1914 roku wydano 9 tomów). Tytuł publikacji obecnie mylnie kojarzy się z akademickim podręcznikiem do statystyki. W istocie był to rodzaj rocznika statystycznego, podającego jednak dane z okresu kilku lat; Pocięcha (2016). Dzięki publikacjom statystycznym Krajowego Biura Statystycznego we Lwowie mamy dzisiaj pełen ogląd sytuacji ludnościowej i społeczno-gospodarczej Galicji do wybuchu pierwszej wojny światowej.

Wraz z rozwojem miast coraz trudniej było nimi zarządzać bez odpowiedniej informacji statystycznej. Z tego też powodu zaczęły powstawać biura statystyczne przy magistratach dużych miast. Po uzyskaniu pełnej samorządności miejskiej we Lwowie, stolicy Galicji, w roku 1872 powstało Miejskie Biuro Statystyczne; Karwacka (1968). Jego organizatorem był Tadeusz Romanowicz. Wydał on 3 roczniki *Wiadomości statystycznych o mieście Lwowie*. W 1881 r. odszedł z biura i poświęcił się działalności politycznej i publicystycznej. Przykładowo, w treści 2 rocznika *Wiadomości statystycznych o mieście Lwowie*, opracowanego przez T. Romanowicza i opublikowanego w roku 1876 nakładem Gminy Miasta Lwowa, można znaleźć dane dotyczące ruchu naturalnego ludności miasta Lwowa w 1874 roku (małżeństwa, porody, śmiertelność), część druga wiadomości poświęcona została stowarzyszeniom działającym we Lwowie, część trzecia cenom, konsumpcji, handlowi i komunikacji, część czwarta gospodarce funduszami gminy, a część piąta szkołom publicznym. Również treść i tej publikacji zadziwia swoją szczegółowością i zakresem informacji statystycznych; zob. Pocięcha (2016).

Dziesięć lat później (1882) powstało Miejskie Biuro Statystyczne w Krakowie; Karwacka (1968). W tym czasie było to najmniejsze miasto europejskie posiadające własne biuro statystyczne. Znanymi kierownikami Miejskiego Biura Statystycznego w okresie autonomii galicyjskiej byli profesorowie: Józef Kleczyński oraz Kazimierz Władysław Kumaniecki. Podstawowym wydawnictwem biura była wydawana od roku 1887, w zasadzie w cyklu dwuletnim, *Statystyka miasta Krakowa*. Przykładem zakresu prowadzonej na szczeblu gminy miejskiej ewidencji statystycznej niech będzie zawartość zeszytu IX *Statystyki miasta Krakowa*, część 2, wydanego w roku 1907 nakładem Gminy Miasta Krakowa. Zawiera on szczegółowe rezultaty: spisu domów, spisu mieszkań oraz spisu ludności, dokonanego w roku 1900, spisu zajęć ludności Krakowa w 1900 roku, spisu przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych w 1902 roku, opieki gminnej nad ubogimi w latach 1901–1902, przeciętnej konsumpcji mięsa i innych artykułów żywności przypadającej na głowę ludności w latach 1901–1902. Mimo

zaznaczonego we wstępie tłumaczenia się z opóźnień w publikacji, zakres treści tego przykładowego zeszytu imponuje bogactwem informacji statystycznej, zob. Pocięcha (2016).

Przedstawione tutaj informacje historyczne o funkcjonowaniu instytucji statystyki publicznej zarówno na szczeblu krajowym jak i miejskim wskazują na sprawne funkcjonowanie statystyki publicznej oraz wykształcenie w Galicji, w okresie przed pierwszą wojną światową, kadry wykształconych statystyków. Kształcenie kadr odbywało się na uniwersytetach: Lwowskim i Jagiellońskim, będącymi w tym czasie jedynymi polskimi uniwersytetami na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej.

6. ODZYSKANIE NIEPODLEGŁOŚCI — OKRES MIĘDZYWOJENNY

Od lat 80. XIX w. zaczął nasilać się konflikt pomiędzy mocarstwami europejskimi, co doprowadziło do utworzenia dwóch wrogich bloków państw europejskich ententy oraz państw centralnych. W dniu 28 lipca 1914 roku Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Serbii, co na zasadzie *domina pociągnęło* za sobą wypowiedzenie wojny pomiędzy ententą a państwami centralnymi i doprowadziło do trwającej ponad cztery lata I wojny światowej. Dotychczasowy porządek polityczny w Europie, trwający od Kongresu Wiedeńskiego 1815 roku się zawalił; zob. Buszko (2000).

W wyniku wojny Polska odzyskała niepodległość, a wraz z nią powstały instytucje niepodległego państwa polskiego, w tym Główny Urząd Statystyczny. W dniu 13 lipca 1918 roku, jeszcze przed ogłoszeniem niepodległości, Rada Regencyjna Królestwa Polskiego przyjęła dekret o utworzeniu i organizacji Głównego Urzędu Statystycznego. Jego Dyrektorem został mianowany prof. Józef Buzek; zob. Walczak (2013a).

W ślad za utworzeniem GUS przyjęto podstawy prawne funkcjonowania statystyki publicznej w odrodzonym państwie polskim. Była to Ustawa z dnia 21 października 1919 roku o organizacji statystyki administracyjnej. Ustawa ta stanowiła, że Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej jest organem naczelnym państwowej statystyki administracyjnej, podlegającym bezpośrednio Radzie Ministrów, mającym uprawnienia do nakładania obowiązków statystycznych w stosunku do ludności w trakcie realizacji badań statystycznych. Ustawa formułowała obowiązek zachowania tajemnicy statystycznej oraz nadanie służbom statystycznym uprawnień do korzystania do celów statystycznych z dokumentów źródłowych instytucji publicznych. Po uchwaleniu przez Sejm Ustawodawczy konstytucji z dnia 17 marca 1921, koniecznym było dokonanie nowelizacji Ustawy o organizacji statystyki administracyjnej, dostosowującej ją do przepisów Konstytucji. Dokonano tego nowelizacją Ustawy o statystyce z dnia 1 czerwca 1923 roku. Patrząc na przeprowadzony proces legislacyj-

ny należy podkreślić, że w trudnych latach początku niepodległości szybko wdrożono nowoczesny system regulujący funkcjonowanie systemu statystyki publicznej w odrodzonym państwie polskim; Buzek (1930).

Główny Urząd Statystyczny od chwili swojego powstania prowadził intensywną działalność wydawniczą. Pierwsze opracowania i publikacje statystyczne dotyczyły materiałów statystycznych, zgromadzonych częściowo jeszcze przed uzyskaniem niepodległości. Był to *Przyczynek do statystyki byłego Królestwa Polskiego* — 3 tomy opracowań autorstwa Ludwika Krzywickiego i Stefana Szulca, prezentujące ocenę stanu demograficznego i ruchu naturalnego byłego Królestwa Polskiego. Drugą pracą była *Statystyka Polski* — dwa tomy oparte na własnych badaniach źródłowych GUS oraz danych uzyskanych z innych urzędów i instytucji. Tom I charakteryzował stan szkolnictwa powszechnego w grudniu 1917 roku na terenie byłych gubernatorstw: warszawskiego i lubelskiego; tom II — charakteryzujący zasiewy i zbiory w 1918 roku. Na początku 1920 roku zaczął się ukazywać *Miesięcznik Statystyczny*, zamieszczający zarówno prace teoretyczne z zakresu statystyki, jak i analizy materiałów statystycznych oraz dane źródłowe; Walczak (2013a).

Podstawowym zadaniem GUS było przygotowanie i przeprowadzenie spisu powszechnego w odrodzonym państwie polskim. Spis powszechny był zaplanowany na rok 1920, jednakże ze względu na wojnę polsko-bolszewicką nie mógł być zrealizowany. Pierwszy spis powszechny w RP odbył się 30 września 1921 roku. Według tego spisu ludność odrodzonego państwa polskiego wynosiła 25 mln 695 tys. osób, z czego 17 mln 789 tys. było narodowości polskiej (69,2%). Zakres tego spisu był szeroki. Obejmował on takie podstawowe cechy jak: płeć, wiek, stan cywilny, narodowość, język ojczysty, wyznanie, wykształcenie, miejsce urodzenia, umiejętność czytania i pisania, charakterystykę zawodową ludności oraz inwalidztwo i sieroctwo — głównie jako skutek niedawno zakończonej wojny. Obok spisu ludności przeprowadzono spis budynków mieszkalnych i niemieszkalnych, mieszkań, gospodarstw rolnych, ogrodowych i leśnych oraz zwierząt domowych. Wyniki przeprowadzonego spisu były opracowywane do roku 1926 i publikowane łącznie w 29 tomach serii *Statystyka Polski*; zob. Walczak (2013a).

Drugi powszechny spis ludności przeprowadzony został w dniach 8/9 grudnia 1931 roku. Według danych spisowych ludność Polski wyniosła 31 mln 916 tys., z tego 21 mln 993 tys., czyli 68,9% posługiwało się językiem polskim jako ojczystym. Zakres tego spisu był podobny do poprzedniego, z tym, że nie przeprowadzono spisu rolnego. Rozszerzono natomiast badanie o charakterystykę zawodową ludności oraz liczbę zatrudnionych według działu gospodarki, biernych zawodowo i utrzymujących się ze środków społecznych. Zebrano informacje o wyposażeniu poszczególnych miejscowości w podstawowe elementy infrastruktury takie jak szkoła, urząd pocztowy, telefon, stacja kolejowa. W przypadku ich braku notowano informacje o odległości do najbliższej

miejsowości posiadającej te instytucje lub urzędy. Bardzo szczegółowe ostateczne wyniki spisu opublikowano w serii *Statystyka Polski* w 39 tomach w latach 1936–1939. W latach 1938–1939 rozpoczęto przygotowania do przeprowadzenia kolejnego spisu w 1941 roku, który nie został zrealizowany ze względu na wybuch II wojny światowej; Walczak (2013a).

Drugą główną powinnością centralnych instytucji statystyki publicznej jest publikowanie roczników statystycznych. Na początku 1919 roku GUS przystąpił do prac nad wydaniem pierwszego *Rocznika statystyki Rzeczypospolitej Polskiej*. Wobec braku danych, pochodzących z własnych badań, trzeba było wykorzystywać wszelkie dostępne źródła danych. Napotkano przy tym na poważne trudności, wynikające zarówno z istniejących luk w informacjach, jak i ze stosowania różnych metod oraz różnych form prezentacji. Pierwszy Rocznik Statystyczny ukazał się w dwóch częściach: część pierwsza w połowie 1921 roku, druga w 1923 roku. Część pierwsza zawierała informacje dotyczące meteorologii, podziału administracyjnego i ludności. W części drugiej, opartej już częściowo na danych spisowych, zamieszczono informacje o użytkowaniu ziemi i o produkcji rolniczej.

Wobec trudności gospodarczych i organizacyjnych oraz skoncentrowania środków finansowych na przeprowadzanie spisów oraz opracowanie ich wyników, w dalszych latach zaprzestano publikacji pełnej wersji *Rocznika Statystycznego*. W jego miejsce, od roku 1930 corocznie publikowano *Mały Rocznik Statystyczny*, wydawany w polskiej, francuskiej i angielskiej wersji językowej w coraz wyższych nakładach. *Mały Rocznik Statystyczny 1938* został opublikowany w nakładzie 100 tys. egzemplarzy. Ostatni mały rocznik został wydany na rok 1939 i opuścił drukarnię tuż przed wybuchem wojny, lecz prawie w całości w czasie działań wojennych został zniszczony, zachowały się jednak uratowane nieliczne egzemplarze. Rozwijająca się powoli lecz systematycznie działalność informacyjna, wydawnicza i międzynarodowa GUS uległa przerwaniu z chwilą wybuchu II wojny światowej.

7. STATYSTYKA PUBLICZNA PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ — OKRES PRL

Na początku listopada 1939 roku GUS został przejęty przez okupacyjne władze niemieckie i przekształcony w biuro statystyczne Generalnego Gubernatorstwa. Działanie polskiego systemu statystyki publicznej w okresie wojny 1939–1945 zostało przerwane. Nie mniej, byli pracownicy GUS, z narażeniem się na represje okupanta, starali się ratować zgromadzony księgozbiór i wyposażenie biurowe. Dzieła zniszczenia dopełniły działania wojenne związane z tłumieniem Powstania Warszawskiego; zob. Zdrodowska (1992).

Odbudowa statystyki publicznej po zniszczeniach wojennych rozpoczęła się wkrótce po wyzwoleniu Warszawy, gdyż 12 marca 1945 roku reaktywowano GUS i powołano prof. Stefana Szulca na jego kierownika. Podstawę prawną funkcjonowania GUS stanowił Dekret Prezydenta Krajowej Rady Narodowej z 31 lipca 1946 r. o organizacji statystyki państwowej i o Głównym Urzędzie Statystycznym.

GUS rozpoczął swoją działalność powojenną w niezwykle trudnych warunkach. Cały przedwojenny majątek GUS, budynki, maszyny liczące i sprzęt biurowy został zniszczony w różnych okresach wojny. Brakowało też wykwalifikowanych kadr statystycznych, utraconych lub rozproszonych w zawierusze wojennej. Na szczęście przeżyli wojnę znani przedwojenni statystycy: dr Maria Czarnowska, prof. Kazimierz Romaniuk, dr Stanisław Róg, prof. Edward Szturm de Sztrem, dr Józef Wojtyniak, prof. Ryszard Zasępa, którzy włączyli się do pracy w GUS — to oni tworzyli podwaliny współczesnej statystyki publicznej.

Główny Urząd Statystyczny rozpoczął swoją dość intensywną działalność. Pierwszymi ważnymi badaniami statystycznymi były: Spis ludności i mieszkań w Warszawie według stanu na 15 maja 1945 r. i Spis rolny na terenie dawnych ziem polskich (bez ziem zachodnich i północnych), przeprowadzony w lipcu 1946 roku.

W kwietniu 1945 rozpoczęto w miastach wojewódzkich badania cen wybranych artykułów żywnościowych i przemysłowych, a w sierpniu tego roku rozpoczęto badanie budżetów rodzinnych i obliczanie wskaźnika kosztów utrzymania gospodarstw domowych w Warszawie. W latach 1947 i 1948 badania te rozszerzono na inne miasta; Walczak (2013c).

Podstawowym zadaniem po II wojnie światowej oraz zmianie granic państwa polskiego było policzenie ludności. 14 lutego 1946 roku odbył się sumaryczny spis ludności cywilnej. Według tego spisu ludność Polski wynosiła 23 mln 930 tys. osób. Jednakże wyniki spisu szybko uległy dezaktualizacji ze względu na procesy masowej migracji, repatriacji i przesiedleń.

Przystąpiono również do działalności wydawniczej GUS. Pierwszą oficjalną publikacją GUS po wojnie były *Wiadomości Statystyczne*, które zawierały najnowsze informacje, przypominające w swojej formie obecny *Biuletyn Statystyczny*. Pierwszy zeszyt *Wiadomości Statystycznych* ukazał się we wrześniu 1945 roku. W kwietniu 1947 roku ukazał się pierwszy po II wojnie światowej zeszyt z serii *Statystyka Polski* — zamieszczono w nim szczegółowe wyniki sumarycznego spisu ludności z 1946 roku. W listopadzie 1947 ukazał się pierwszy po wojnie *Rocznik Statystyczny GUS*. Na 207 stronach Rocznika zamieszczono 251 tablic opisujących 21 działów tematycznych, obejmujących charakterystykę podstawowych działów gospodarki, pracę, zdrowie publiczne, szkolnictwo, ubezpieczenia, kulturę, finanse państwa i samorządu, dochody i wydatki budżetowe oraz zadłużenie skarbu państwa. *Rocznik Statystyczny 1948* ukazał się w marcu 1949 r. i był obszerniejszy niż poprzedni. Na szczególną uwagę zasługuje

zamieszczenie wielkości dochodu narodowego za 1947 r., liczonego wartością produkcji czystej w podziale na działy produkcji materialnej oraz sektory.

W pierwszych powojennych latach, pomimo obiektywnych trudności materialnych, finansowych i kadrowych, badania statystyczne rozwijały się dynamicznie. Chodziło o jak najszybsze dostarczanie informacji statystycznych o najważniejszych dziedzinach życia gospodarczego i społecznego kraju, znajdującego się w okresie powojennej odbudowy. Dynamicznie rozwijał się system publikacji statystycznych z wykorzystaniem najlepszych doświadczeń GUS z okresu przedwojennego.

W latach 1949–1955 nastąpił okres wprowadzania w Polsce systemu stalinowskiego w polityce i gospodarce. W gospodarce oznaczało to pełne wprowadzenie systemu nakazowo-rozdzielczego oraz związanego z tym planowania gospodarczego. GUS został podporządkowany Przewodniczącemu Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego. Nastąpiło podporządkowanie tworzenia informacji statystycznej celom politycznym gospodarki centralnie sterowanej i realizacji Planu 6-letniego. Doprowadziło to do ograniczenia badań statystycznych oraz stagnacji działalności GUS w latach 1950–1955. Regres ten ujawnił się w radykalnym ograniczeniu liczby publikacji ogólnie dostępnych oraz zrezygnowaniu z wielu tematów badań, jak np. badania budżetów gospodarstw domowych, handlu zagranicznego czy rachunków narodowych. Opublikowany przez GUS Rocznik Statystyczny 1949 uznawany jest za nieobiektywny, a Rocznik Statystyczny 1950 wręcz wycofano ze sprzedaży i zaopatrzone klauzulą „do użytku wewnętrznego”. W dalszych latach zaprzestano wydawania roczników statystycznych; Walczak (2013c).

Po roku 1955, GUS podjął szereg badań statystycznych, m.in.: stanu i struktury ludności na podstawie danych ewidencji ludności — w roku 1955 i 1960; spisy zakładów przemysłowych — od roku 1965, co 5 lat — do roku 1985; przeprowadzenie w 1960 roku powszechnej inwentaryzacji i przeceny środków trwałych; przeprowadzanie w czerwcu spisów rolnych; spisy kadrowe w latach 1958, 1964, 1968, 1978; przeprowadzenie w 1967 roku sumarycznego spisu zasobów mieszkaniowych.

Przystąpiono również do odtworzenia przerwanych w okresie stalinowskim publikacji. W maju 1956 roku wydano Rocznik Statystyczny 1955, od tego czasu roczniki statystyczne dla kolejnych lat wydawane są systematycznie. Uruchomiono publikacje miesięczne pod tytułem *Miesięcznik statystyczny*, który następnie przekształcono w *Biuletyn statystyczny*, jego pierwszy numer wyszedł w styczniu 1957 r. W lipcu 1957 r. uruchomiono serię wydawniczą *Statystyka Polski*. W maju 1958 r. opublikowano *Mały Rocznik Statystyczny*, który od roku 1959 wydawany był również w wersjach obcojęzycznych.

Główny Urząd Statystyczny realizował także swoją zasadniczą powinność, jaką jest organizacja i przeprowadzanie spisów powszechnych. Spisowi powszechnemu przeprowadzonemu 3 grudnia 1950 roku nadano wysoką

rangę społeczną, co podkreślono przez nadanie mu nazwy „Narodowy Spis Powszechny 1950” (NSP). Do prac przygotowawczych przystąpiono w roku 1947, opracowując jego projekt i szczegółowe ujęcie charakterystyki demograficznej oraz podział na podstawowe grupy zawodowe. Zakresem spisu objęto ludność z uwzględnieniem zawodu, miejsca zamieszkania, charakterystyki mieszkania, budynku, miejscowości. Spisem objęto także gospodarstwa rolne, ogrodnicze, sadownicze, leśne, rybne i hodowlane. Interesującą cechą tego spisu było opracowanie jego wyników metodą reprezentacyjną, zaproponowaną przez Marka Fisa. Pozwoliło to na wstępne podanie jego wyników w kilka miesięcy po jego przeprowadzeniu. Pełne wyniki zostały opracowane w połowie 1953 r.

Kolejnym spisem przeprowadzonym w Polsce był Spis powszechny 1960, przeprowadzony w dniach 6–15 grudnia. Wyniki wstępne były dostępne w 3 miesiące po spisie, wyniki opracowane metodą reprezentacyjną, obejmująca 5% kwestionariuszy spisowych — rok po spisie, wyniki ostateczne — 5 lat po spisie. Wyniki ostateczne publikowano w serii wydawniczej *Statystyka Polski*. Tak późne publikowanie ostatecznych wyników spisu powszechnego spotkało się z krytyką jego odbiorców.

Narodowy Spis Powszechny 1970 przeprowadzono według stanu z dnia 7 na 8 grudnia. Poprzedzono go przeprowadzeniem podziału kraju na stałe rejony statystyczne i obwody spisowe oraz przeprowadzono spis próbny, mający na celu sprawdzenie poprawności przygotowanych formularzy i procedur. Program spisu, oprócz tematów objętych poprzednimi spisami, obejmował również nowe obszary jak: badanie ruchów migracyjnych, poziomu i kierunków wykształcenia, dzietności kobiet oraz wyposażenia mieszkań. Wyniki wstępne podano po miesiącu, a szczegółowe wyniki ostateczne po 2,5 roku od zakończenia spisu. Było to możliwe dzięki zastosowaniu po raz pierwszy komputerów do opracowania wyników spisu. W tej sytuacji zrezygnowano z reprezentacyjnego opracowania wyników spisu, co stosowano w dwóch poprzednich spisach.

Narodowy Spis Powszechny 1978 przeprowadzono w dniach 7–13 grudnia. Spis ten został przyspieszony ze względu na zmianę podziału administracyjnego kraju (likwidacja powiatów) oraz wymogi planowania gospodarczego. W spisie tym zrezygnowano z równoczesnego spisu rolnego oraz spisu budynków mieszkalnych, natomiast rozszerzono o informacje dotyczące inwalidztwa biologicznego oraz formalno-prawnego. Po spisie w 1978 r., po raz pierwszy przeprowadzono badanie kontrolne w 160 wybranych losowo obwodach spisowych (spis kontrolny). Wyniki wstępne zostały opublikowane w prasie już po 36 dniach od zakończenia spisu. Wyniki częściowe (ok. 60% informacji spisowych) zostały podane do 30 czerwca 1980 r., a wyniki pełne do 31 marca 1981 r. Tak znaczne skrócenie czasu opracowania wyników spisu było możliwe dzięki zaangażowaniu terenowych ośrodków elektronicznych GUS.

Narodowy Spis Powszechny 1988 został przeprowadzony w dniach 7 do 12 grudnia. Tematyka spisu objęła zamieszkane pomieszczenia i budynki oraz

osoby zamieszkałe i czasowo przebywające w mieszkaniach i pomieszczeniach. W ramach tego spisu przeprowadzono reprezentacyjne badanie dzietności kobiet. Jego wstępne wyniki, w zakresie koniecznym do opracowania planu rozwoju społeczno-gospodarczego, były znane w ciągu pół roku, a wyniki ostateczne w 2 lata po przeprowadzonym spisie.

Główny Urząd Statystyczny od chwili jego utworzenia był jednostką centralną administracji państwowej, nieposiadającą jednostek terenowych. Wobec wzrastającego zapotrzebowania terenowych jednostek administracji publicznej na informację statystyczną, ustawą z dnia 15 lutego 1962 roku o organizacji statystyki państwowej ustalono, że organami statystyki państwowej są: Główny Urząd Statystyczny oraz wojewódzkie urzędy statystyczne, miejskie urzędy statystyczne w miastach wyłączonych z województw i powiatowe inspektoraty statystyczne. Terenowe organy statystyki państwowej podlegały GUS, jako centralnemu organowi administracji państwowej w dziedzinie statystyki. Z czasem, wojewódzkie urzędy statystyczne zaczęły wydawać własne publikacje statystyczne, wśród których najważniejszymi były roczniki statystyczne poszczególnych województw — Walczak (2013c).

Podsumowując okres funkcjonowania polskiej statystyki publicznej w okresie PRL należy podkreślić, że po dotkliwych stratach II wojny światowej stosunkowo szybko została ona odbudowana, a GUS świadczył usługi informacyjne na rzecz odbudowy państwa polskiego po zniszczeniach wojennych i zmianach jego terytorium. Niestety okres stalinowski w Polsce doprowadził do znacznego regresu statystyki publicznej i wprzęgnięcia jej na służbę celów politycznych gospodarki centralnie sterowanej. Później, po przełomie października 1956, mimo trudności i ograniczeń politycznych, polska statystyka publiczna rozwijała swoją działalność organizacyjną i publikacyjną. W okresie tym była ona oceniana w świecie jako stosunkowo obiektywna i sprawna, na tle systemów statystyki publicznej innych krajów bloku komunistycznego.

8. OKRES TRANSFORMACJI USTROJOWEJ PO 1989 ROKU ORAZ PRZYGOTOWANIA DO AKCESJI POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

Rok 1989 przyniósł przełom polityczno-gospodarczy w Polsce. 12 września 1989 roku został powołany niekomunistyczny rząd Tadeusza Mazowieckiego. Celem strategicznym tego rządu w sferze gospodarczej było przekształcenie niewydolnej gospodarki centralnie sterowanej w gospodarkę rynkową. Do realizacji tego celu potrzebna była adekwatna informacja statystyczna. Z tego względu, już w 1989 roku, GUS nawiązał kontakty z Eurostatem, będącym Urzędem Statystycznym Wspólnoty Europejskiej, a w październiku 1990 roku podpisano oficjalną deklarację o współpracy statystycznej pomiędzy tymi jednostkami.

W dniu 17 stycznia 1994 roku podpisano Wspólną deklarację Eurostatu oraz urzędów statystycznych 6 krajów Europy Środkowo-Wschodniej, ubiegających się o członkostwo w Unii Europejskiej, o dostosowaniu ich systemów statystyki publicznej do wymagań Unii Europejskiej. Celem przebudowy polskiej statystyki była jej pełna integracja ze statystyką krajów UE i uczestnictwo w Europejskim Systemie Statystycznym. Zmiany treści badań statystycznych dotyczyły m.in. wprowadzenia metody SNA/ESA w systemie rachunków narodowych, wprowadzenia systemu reprezentacyjnego badania małych firm, wprowadzenia badań procesów prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, badań koniunktury gospodarczej, rozszerzenia systemu badania cen detalicznych towarów i usług, cen w rolnictwie, handlu zagranicznym i cen robót budowlano-montażowych; zob. Walczak (2013b).

Zasadnicze zmiany dotyczyły także badań w obszarze statystyki społecznej. Do nich m.in. należało:

- wprowadzenie systemu BAEL, dotyczącego badania aktywności ekonomicznej ludności. Są to badania rynku pracy, będące alternatywą w stosunku do statystyk zatrudnienia i bezrobocia. Prowadzenie badań BAEL pozwala na porównywanie ich wyników w skali międzynarodowej;
- rozszerzenie zakresu badań warunków życia ludności, opartego na badaniach budżetów gospodarstw domowych, skonsolidowane później w europejskie badanie warunków życia ludności (EU-SILC); zob. Witkowski (2003);
- wprowadzenie systemu statystyki środowiska, integrującego różne źródła informacji ekologicznej.

Istotnym zadaniem było wdrożenie międzynarodowych klasyfikacji i nomenklatur. Funkcjonujący wtedy system klasyfikacji statystycznych był wprowadzony w połowie lat sześćdziesiątych i uwzględniał wytyczne RWPG. Wraz ze zmianą systemu gospodarczego istniała pilna potrzeba dostosowania systemów klasyfikacyjnych do wymogów międzynarodowych, opartych na ONZ-owskiej klasyfikacji działalności (ISIC). Pierwszą klasyfikacją międzynarodową wprowadzoną do polskiej statystyki była Scalona Nomenklatura Towarowa Handlu Zagranicznego (CN-SNTHZ), przyjęta od 1991 roku. Zasadnicze znaczenie miało przyjęcie i wdrożenie Europejskiej Klasyfikacji Rodzajów Działalności (NACE), pod polską nazwą Europejska Klasyfikacja Działalności (EKD), wprowadzoną wstępnie w 1990 roku, a jako jedyną od roku 1994. Kolejnym krokiem było wprowadzenie europejskiej klasyfikacji produktów (CPA) pod nazwą Polskiej Klasyfikacji Wyrobów i Usług (KWiU) od 1995 roku. W połowie lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, polskie systemy klasyfikacji i nomenklatur statystycznych stały się w pełni kompatybilnymi ze standardami światowymi; Walczak (2013b).

W 1998 roku rozpoczęły się formalne negocjacje nad przystąpieniem Polski do UE w wyróżnionych 31 obszarach negocjacyjnych. Wśród nich był obszar negocjacyjny nr 12 „Statystyka”, regulujący dostosowanie systemu statystyki

publicznej do wymogów Unii Europejskiej. Wobec już wcześniejszego przyjęcia aktów prawnych, regulujących polski system statystyki jako odpowiadający normom unijnym, obszar ten, jako bezproblemowy został zamknięty 22 czerwca 1999 roku jako jeden z pierwszych w negocjacjach akcesyjnych. Negocjacje Polski z UE zakończyły się w 2002 roku, a z dniem 1 maja 2004 roku Polska stała się członkiem Unii Europejskiej.

9. PODSUMOWANIE

Spoglądając z historycznej perspektywy na zaprezentowany w pracy 215-letni okres, jaki upłynął od pierwszego spisu powszechnego w Polsce (1789) do wstąpienia Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku, można sformułować następujące uwagi ogólne:

1. Polska jako państwo późno wprowadziła elementy systemu statystyki publicznej w postaci spisu powszechnego.
2. W trudnych warunkach porozbiorowych na ziemiach polskich rozwijała się statystyka publiczna (Księstwo Warszawskie, Królestwo Polskie).
3. Autonomia Galicji pozwoliła na zbudowanie nowoczesnego polskiego systemu statystyki publicznej oraz wykształcenie zastępu statystyków polskich.
4. Po odzyskaniu niepodległości, mimo niesprzyjających warunków, szybko stworzony został dobrze funkcjonujący system statystyki publicznej.
5. Również po dotkliwych stratach II wojny światowej, stosunkowo szybko odbudowana została statystyka publiczna.
6. Okres stalinowski w Polsce doprowadził do znacznego regresu statystyki publicznej.
7. W okresie PRL, mimo trudności i ograniczeń, statystyka publiczna rozwijała swoją działalność organizacyjną i publikacyjną.
8. Okres transformacji ustrojowej po 1989 roku wykorzystany został do zbudowania systemu statystyki publicznej zgodnej z wymogami UE.
9. Współczesna statystyka publiczna w Polsce może być uznana jako właściwie działający system statystyki publicznej.

BIBLIOGRAFIA

- Berger J. (2013), *Podwaliny polskiej statystyki w perspektywie historycznej*, w: *Historia i aktualne wyzwania wobec statystyki publicznej*, GUS, Warszawa.
- Buszko J. (2000), *Od niewoli do niepodległości 1864–1918*, FOGRA, Kraków.
- Buzek J. (1930), *Historia ogólna Głównego Urzędu Statystycznego od roku 1918 do roku 1928*, *Kwartalnik Statystyczny*, t. VII, z. 2.
- Domański Cz. (2009), *Fryderyk Józef Moszynski — the First Polish Statistician*, *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Oeconomica*, 228.

- Domański Cz., Jędrzejczak A. (2015), *Rozwój statystyki łódzkiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Karwacka I. (1968), *Biura statystyczne w Krakowie i we Lwowie*, Wiadomości Statystyczne, R. 13.
- Oleński J. (2006), *Misja polskiej statystyki publicznej w latach 2006–2011 oraz strategia jej realizacji*, GUS, Warszawa.
- Pociecha J. (2016), *Korzenie polskiej statystyki publicznej — statystyka i statystycy galicyjscy na początku XX wieku*, Folia Oeconomica Cracoviensia, Vol. LVII.
- Statystycy polscy* (2012), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Walczak T. (2013a), *Powołanie i funkcjonowanie Głównego Urzędu Statystycznego w okresie międzywojennym*, w: *Historia i aktualne wyzwania wobec statystyki publicznej*, GUS, Warszawa.
- Walczak T. (2013b), *Przebudowa polskiej statystyki w okresie transformacji ustrojowej kraju w latach 1989–2004*, w: *Historia i aktualne wyzwania wobec statystyki publicznej*, GUS, Warszawa.
- Walczak T. (2013c), *Zmienne warunki funkcjonowania statystyki oficjalnej w okresie po II wojnie światowej*, w: *Historia i aktualne wyzwania wobec statystyki publicznej*, GUS, Warszawa.
- Witkowski J. (2003), *Rozwój statystyki społecznej w Polsce — ważne wyzwania*, Wiadomości Statystyczne, nr 7/8.
- Zdrowska S. (1992), *Losy księgozbioru Biblioteki GUS w okresie okupacji hitlerowskiej*, Wiadomości Statystyczne, nr 12.